

Georg
Holzherr

ŘEHOLE BENEDIKTOVA /

uvedení
do křesťanského
života

(komentář)

Praha 2001

- 61. kapitoly / 183
- 62. kapitoly / 184
- 63. kapitoly / 186
- 64. kapitoly / 188
- 65. kapitoly / 194
- 66. kapitoly / 195
- 67. kapitoly / 197
- 68. kapitoly / 198
- 69. kapitoly / 199
- 70. kapitoly / 200
- 71. kapitoly / 201
- 72. kapitoly / 204
- 73. kapitoly / 208

POZNÁMKY / 214

TEMATICKÝ REJSTŘÍK / 274

SEZNAM ZKRÁTEK A PRAMENŮ / 298

UVOD

Vlhdné přijetí prvního vydání překladu a komentáře Řehole Benediktovy způsobilo, že už za rok bylo zapotřebí vydání druhého. To umožnilo vhodně některé věci zpracovat: vylepšit na několika místech překlad Řehole, příležitostně rozšířit odkazy na biblické a patristické prameny i paralely a doplnit poznámky o historickém kontextu Řehole.

1 Spiritualita Řehole

Řehole Benediktova (Regula Benedicti – RB) je psána pro mnichy. A přece byla napsána dávno předtím, než začali existovat „benediktini“, „baziliáni“ nebo „augustiniani“. Duchovní nauka Řehole je do značné míry identická se *spiritualitou staré církve*. Považují za důležité zpřístupnit ji angažovanému křesťanovi naší doby.

Tento komentář se zabývá hlavně těmi částmi Řehole, které mají význam pro duchovní život.

Řehole je výtah z Písma svatého. Benedikt chce formovat člověka podle blahoslavenství.² Prototypem mnicha je Kristus. Mniši jsou křesťané, kteří se plně angažují pro církevní společenství. Vzorovou představou o tom po-
dávají Skutky apoštolů.³ Mnišští otcové i Benedikt uzpůsobují tento *bibli-
ký vzor* klášternímu způsobu života: konkrétní instituce zůstávaly volně
měnitelné. Každá interpretace Řehole Benediktovy musí vycházet z tohoto
biblického základu. V každé kapitole jsou uvedeny odkazy na biblické ci-
táty, reminiscence a aluze.^{3a}

V závěrečné kapitole své „skromné“ Řehole odkazuje Benedikt dále na „svatě otce“, z nichž čerpal. V jeho Řeholi se otvírají *především prameny* spirituality východní. Duchovní nauka Východu se na Západě dále rozví-
jela a v 6. století vytvořil Benedikt syntézu spirituality neze opomíjet ani dnes.
Kontakt s těmito kořeny křesťanské spirituality nelze opomíjet ani dnes.

Na východní prameny, z nichž Benedikt čerpal, upozornil nejen „mni-
chy“ a řeholníky, ale křesťany vůbec *II. vatikánský koncil*: „Na Východě je
také bohatství těch duchovních tradic, které nalezly vyjádření zejména
v mnišství. Tam se totiž už od slavných dob svatých otců dařilo mnišské
spiritualitě, která se odtud rozšířila do západních zemí a z níž jako ze zdro-
je vzniklo a stále novou sílu přijímalo řeholnictví latinské. Proto se důraz-

u uší našeho srdce. Úmyslně jsem nenapsal komentář budovaný systematicky. Benedikt sám nepíše systematická pojednání o teologických problémech, například o milosti, o tehdy aktuální otázce monofyzitizmu, o eschatologii, o mučednictví nebo o církvi. Přesto je v celé Řeholi poznat, jak Benedikt biblicky a ekzeziologicky rozuměl otázkám křesťanského a klášterního života. Komentář sleduje Benediktův text a snaží se postupně vystihnout jeho duchovní svět. V nesystematicky pojatém komentáři se samozřejmě vyskytuje jedno téma na různých místech. *Systematický* přehled umožňují průběžné odkazy na paralelní místa a závěrečný tematický rejstřík.

Úvod a komentář orientují čtenáře v dnešním stavu bádání; „věda“ však cílem této knihy není. Tento komentář nechce hromadit poznatky, nýbrž ve smyslu staré spirituality pomoci k tomu, aby se celá čtenářova osoba úplně zaměřila na Boha. Celá askese Řehole má připravovat na „*teologii*“ (kontemplaci, patření na Boha) *srdce*.

Abychom pochopili, proč je v komentáři vybrán ten který text církevních Otců nebo mnišských spisovatelů, bude dobré krátce se zabývat historií Řehole a Benediktovou vlastní duchovní četbou.

3 *Sihogallské a jurské prameny Řehole Benediktovy*

Téměř před padesáti lety (30. léta 20. st.) se začalo poprvé uvažovat o prioritě takzvané Řehole „Magistrovy“ (*Regula Magistri* – RM) před Řeholí Benediktovou. Potom se rozvinulo intenzivní studium a přineslo určité vysvětlení. Dnes se všeobecně přijímá tato teze: jedna čtvrtina Řehole Benediktovy je zjednodušeně řečeno převzata od „Magistra“, další dvě jsou jím silně ovlivněny a jedna čtvrtina nevykazuje s „Magistrem“ žádnou příbuznost.² Kromě tohoto prvního zjištění se stále více prosazuje názor, že původ Řehole „Magistrovy“ je třeba hledat v jižní Gallii (Lérins, Jura).

Nejdůležitějším centrem jihogallského mnišství byl ostrovní klášter *Lérins* (u Cannes), založený okolo r. 410. Částečně prostřednictvím Řehole „Magistrovy“ je u Benedikta patrný vliv těchto „lérinských otců“:

- *Honoratus* (Honor.), zakladatel Lérins, biskup v Arles († 428/429);
- *Hilarius* (Hilar.), žák a životopisec Honoratův, biskup v Arles († 449);
- *Eucherius*, biskup lyonský († 450/455);
- *Faustus*, biskup v Riez († 490/500);

ně doporučuje, aby katolíci častěji čerpali z tohoto duchovního bohatství východních otců, které povznášejí celého člověka k rozjímání o božských věcech.⁴

Hieronymus v r. 404 píše: „Ti, které těší studia svatého života cenobitů, ať se spíše napijí z pramenů než z potůčků.“⁵ V tomto smyslu ilustrují svůj komentář k Řeholi texty, které jsem nově převzal z těch latinských verzí,⁶ které mohl znát sám Benedikt. Kromě toho příležitostně cituji pro mnišství tak důležitého Origena († 253)⁷ a Benediktův životopis z pera patře Gregoria Velikého († 604). Odkazy na prameny, které zpřístupňují *Benediktův duchovní svět*, se nacházejí v mnoha vydáních Řehole. Vědecký aparát však mnohým čtenářům nepomůže, protože příslušné texty jsou jenom stěží dostupné. Když ale tyto duchovní prameny Řehole vyschnou, působí pak snadno i ona jako vyschlá studna nebo se vykládá příliš „zákonicky“. Tyto úvahy mi daly podnět k zpracování komentáře právě tou formou, jak ho předkládám. Doufám, že z kořenů Řehole Benediktovy bude do naší současnosti proudit duchovní vitalita raného, nerozděleného křesťanstva. Pokouším se překládat staré texty do dnešního jazyka a v horizontu rozumně dnešní doby. I tam, kde se nemůžeme držet litery Benediktovy a jeho pramenů doslovně, zprostředkovávají tyto texty duchovní poselství. K otázkám naší doby se nevyjadřuji přímo, *eztlač* starých textů k *přítomnosti* je většinou zřejmý. Nechybějí ostatně nové práce, které se konfrontací dnešních problémů s Řeholí zabývají.⁸

2 *Rozjímavá četba Řehole*

V benediktinských klášterech se z Řehole čítá denně, každý den však jen krátký úryvek. Řehole je jako staré těžké červené víno, které se musí vychutnávat po malých doušcích. Kdo překročí míru nebo neumí pít rozumně, zaslouží si politování. Slova Řehole mají ochutnávat hlava i srdce, duše i mysl – stejně jako se barvou vína těší oči, a jazyk, nos i patro ochutnávají lahodný dar Boží každý svým způsobem. – Nejprve Benediktův výrok okusíme na jazyku tak, že si ho nahlas opakujeme. V rozjímání se pak budeme držet biblických slov, podobnosti a postav, které v nás vyvolávají ohlas, anebo osoby Ježíšovy, jeho tajemství a učení. Je to *způsob rozjímavé staré církve* Východu i Západu; vždy ústí do spontánní modlitby.

Komentář ilustruje text Řehole slovy otců, která pomáhají otevřít oči

dlány podle schématu: učedník se ptá – „Magister“ (učitel) odpovídá. Toto schéma je známo už od Basilea († 379), který na položené otázky odpovídá stručným vysvětlením slovy Písma. – Ačkoliv Benedikt z „Magistra“ vychází, nedrží se ho v žádném případě otrocky. Na rozdíl od „Magistra“ nevystupuje jako „teolog“ – i když teologická koncepce mu nechybí. U Benedikta vůbec nepocítíme „Magistrovu“ tendenci k rozvláčnému líčení, jeho zálibu v rituálních detailech ani sklon k rovnostářství a školomet-myšlenkami, které převzal od ostatních „svatých otců“, i svým vlastním pohledem, prozrazujícím velkou rozvážnost a cit pro církevní společenství.

Benedikt používal s jistou volností antických *stylistických prostředků*.²⁴ Při „inkluzi“ oddíl začíná i končí podobnými a tímto způsobem zdůrazněnými formulacemi. V textech přejatých od „Magistra“ a v kapitolách o liturgii a o trestech inkluze chybějí. Příležitostně užívá Benedikt „chiazmu“ – za řadou větných členů následuje řada členů analogických, a to v opačném pořadí (A-B-C-D : D'-C'-B'-A'). Když následují za stylisticky prokomponovaným úsekem jednotlivé jazykově odlišné pokyny, můžeme v tom tušit dodatečnou *vsuvku* (A. Borias). Ani v takovémto případě, kdy snad odstavce nepochází od samotného Benedikta, není důvod, abych ho nekomentoval.

4 *Kořeny Řehole Benediktovy v Africe, Egyptě a Malé Asii*

V závěrečné kapitole odkazuje Benedikt dvakrát na „*svaté otce*“.²⁵ Podobně jako Písmo svaté²⁶ mu byli z intenzivní četby²⁷ známi tak důvěrně, že jejich myšlenky a formulace vstupují do jeho textu, i když je přímo neopisuje. Obraz sbírky (do latiny přeložených) spisů, které měl mnich v 6. století k dispozici, nám zprostředkovává úryvek z Života jurských otců:²⁸ „V žádném případě nechceme z nemístné domyšlivosti snižovat Ustanovení, která byla vydána velikým světcem Basileem, biskupem hlavního města Kappadokie, svatými otci z Lérinských ostrovů a také svatým Pachómiem, dávným opatem Syřanů [!], a v pozdější době ctihodným Casianem. Čteme sice jejich řehole denně, ale držet se chceme následující řehole, která byla zavedena s ohledem na místní klima a pracovní požadavky. Těto řeholi dáváme přednost před oněmi výhodnými, protože

– *Caesarius* (Caes.), biskup v Arles († 542), autor Řehole pro mnišky a pro mnichy a Kázání pro mnichy; k jeho okruhu patří:

– *Ferreolus* (F), biskup v Uzès († 581), autor spisu nazývaného *Regula Ferioli* (RF) z doby Benediktovy.

Z lérinského okruhu je nám dále známo několik *spisů*, které byly použity v Řeholi „Magistrově“ a přes ni se zčásti doslovně dostaly do Řehole Benediktovy:

– *Řehole čtyř otců* (R4P, okolo r. 410);¹⁰

– *Drubá řehole otců* (2RP, okolo r. 426/428);¹¹

– *Vojenská služba srdce* (*Actus militiae cordis*);¹²

– *Řád kláštera* (nezaměňovat s OM);¹³

– spis *O pokoře*.¹⁴

Když chtěl jeden zbožný křesťan jménem Romanus († okolo 463) na svém pozemku v *Juře* založit klášter, stal se nejdřív mnichem v lyonském klášteře na Rhoně,¹⁵ aby poznal řeholi a život tamějších mnichů. Odtud si pak s sebou vzal potřebné spisy¹⁶ a začal v *Juře* zakládat klášter. Po jurském klášteře následovaly další.¹⁷ Spisy přinesené zakladatelem byly později dále přepracovány a opatřeny dodatky. Tak postupně vznikla Řehole „Magistrova“.

Známe tuto řadu jmen nejvýznamnějších jurských otců:

– *Romanus* († okolo 463), zakladatel;

– jeho bratr *Lupicinus* († okolo 480); za jeho života vznikla raná fáze Řehole „Magistrovy“, známá v jižní Itálii;¹⁸

– *Eugenius* († okolo 510) dokončil se vsí starostlivostí „původní ustanovení“.¹⁹

Neznámý autor sepisuje okolo r. 515 pro obnovený klášter svatého Mořice („supra urnam sancti Mauriti“) ve Wallis Život („a řeholi“) jurských otců (*Vita patr. lur.*)²⁰ – „řehol“ je možná míněna konečná redakce Řehole „Magistrovy“, autor snad nově uspořádal materiál, který se mezitím značně rozrostl.²¹

Benedikt pravděpodobně znal ranou redakční fázi Řehole „Magistrovy“, více méně ve stavu, do kterého byla dovedena za opata Lupicina. Benedikt sám možná na „Magistrův“ text skrytě odkazuje.²² Anonymní text ostatně dostal jméno „*Regula Magistris*“ proto, že všechny jeho kapitoly jsou vybu-

vzhledem k temperamentu a slabostem Gallů, ji lze účinněji a snadněji uvádět ve skutek... – V tomto textu je nápadně výrazně ocenění otců z Lérinských ostrovů, o nichž jsme už mluvili, a dále obdiv k východním mníšským spisům. V praxi se však dává přednost řeholi západní. Zmiňovanou „řehol“ je míněna Řehole „Magistrova“, ačkoliv rukopis vykazuje na příslušném místě lakunu.²⁹

Další otcové vedle těch, o nichž byla zmínka v citovaném úryvku z Životů jurských otců, hrají v Řeholi Benediktově už méně významnou roli. *Eirénaia* z *Lyonu* (Iren., † okolo 200), žáka Polykarpa ze Smyrny v Malé Asii († 156), připomínají v Řeholi některé teologické výpovědi, zvláště o poslušnosti, v oddílech, které pocházejí od „Magistra“.³⁰

Zdá se, že řád pokání v naší Řeholi přímo či nepřímo ovlivnil spis *Dí-dascalia apostolorum* (Didasc. apost., začátek 3. st.), napsaný některým židovským biskupem v severní Sýrii (RB 1980).³¹

Velmi čteným autorem byl *Cyprianus*, biskup a mučedník v Kartágu (Cypr., † 258). Jeho spis *O modlitbě Páně* (Dom. orat.) našel ohlas ve spisě *Vojenská služba srdce*, a tedy i v Řeholi Benediktově.³² Je to jedna z cest, po nichž do Řehole Benediktovy dospěla spiritualita doby mučedníků. Nostalgie po době mučedníků nezaznívá u Benedikta o nic méně³³ než stesk po prvotní církvi.³⁴

Basileios Veliký (Bas., 330–379), biskup z Kaisarieie v Kappadokii,³⁵ je jediný autor, o kterém se Benedikt zmiňuje jménem. V závěrečné kapitole Řehole doporučuje „Řeholi našeho svatého otce Basileia“ (Reg.).³⁶ Také první věty Prologu byly převzaty ze spisu připisovaného Basileiovi (jistě jím ovlivněného) – z *Napomenutí duchovnímu synovi* (Ps.-Bas., Admon.).³⁷ Chce Benedikt zařadit svou Řeholi Basileiovým patronátem?³⁸ V každém případě je Basileios Benediktovým učitelem, zvláště v otázkách zdrženlivosti, smyslu pro bratrské společenství a pro rovnováhu. Basileios sám je silně ovlivněn asketickým hnutím okolo Eustathia ze Sebasty († po 377), kterému šlo o reformu církve a křesťanů, ne o mníšství jako takové. Jednostranně monastickou přejatost hnutí odsoudila synoda v Gangře (340). Basileios se od Eustathia oddělil (předtím s ním navštívil askety v Sýrii, Palestině a Dolním Egyptě). Varuje se krajností a chápe mníšství jako intenzivně prožívané křesťanství.

V jurských klášteřích se četlo rovněž z *Pachómia* (Pachom., † 347).³⁹ Byl

to rodem Egyptán a jako mladý, povinnostmi přetěžovaný voják poznal činnou lásku jednoho křesťanského společenství a tak dospěl k víře. Na Nilu v Horním Egyptě založil v Thébaidě klášter Tabennisi a poté dalších osm klášterů mužských a dva ženské. Stal se generálním opatem obrovského zástupu mnichů. Jeho „řehole“ (pravidla) sestávají z krátkých asketických a organizačních pokynů.⁴⁰

Horsiesi (Horsies., † okolo 380), druhý Pachómiov nástupce, sepsal *Knihu (Lib.)*,⁴¹ spis, který svědčí o jeho vyspělé, biblicky založené spiritualitě; soustřeďuje se na myšlenku „koinonie“ (společenství, komunity).

Augustinus, biskup v městě Hippo (Aug., 354–430), učinil poslední krok k víře poté, co slyšel vyprávění o životě egyptského poustevníka Antónia († 356). Stal se mnichem, založil klášter a jako biskup v městě Hippo (severní Afrika) shromáždil okolo sebe společenství kleriků. Žili spolu klášterním způsobem života. Mništvím, které v severní Africe vzkvétalo a které přežilo i vpád Vandalů, se zabýval často.⁴² Z Řehole Augustinovy (Praec.)⁴³ přebírá Benedikt myšlenku prvotní církve v Jeruzalémě jako vzoru pro klášter, zvláště v kapitolách, v nichž se vzdaluje od „Magistra“.⁴⁴ Jihogalské mníšství se s Augustinovou naukou o milosti smířilo teprve za Caesaria († 542), který reprezentuje umírněný augustinizmus. Zpočátku měli mniši dojem, že tato nauka o milosti útočí proti aktivní osobní askezi, a byli blíž tomu, co o milosti učil Órigenés.

Órigenés (Orig., asi 185–253/4) byl syn mučedníka a sám také vydal svědeckví krev. Vyučoval na katechetické škole ve svém rodném městě Alexandrii. Propagoval znalost Písma a biblickou zbožnost,⁴⁵ doporučoval bojovat proti zlu askézí,⁴⁶ aniž popíral nezbytnost milosti. S tímto pojetím se lze setkat v Řeholi „Magistrov“, která cituje „jednu Órigenovu moudrou větu“.⁴⁷ Přes „Magistra“ vstoupila tato stará nauka do Řehole Benediktovy.⁴⁸ Órigenův vliv na mníšství byl všeobecně velmi značný.⁴⁹

Evagrius z Pontu (Evagr., † 399), jenž se ve spisech Órigenových dobře vyznal, hlásal nauku o duchovním „výstupu“: „Víru posiluje bázeň Boží, tu zase zdrženlivost [enkrateia], ta se stává neotřesitelnou pomocí vytrvalosti a naděje [hypomone, elpis]. Z nich se rodí svoboda od vášní [apatheia], její dcerou je láska [agapé]. Láska je brána přirozeného poznání [gnósis fysiké], následuje poznání Boha [theologia] a konečná blaženost [eschate makariotés].“⁵⁰ Tyto hlavní motivy nauky o duchovním „výstupu“ formovaly

řeholních provincí a hluboko do minulosti a vysvětlují vnitřní sílu Řehole Benediktovy. V žádném případě si Benedikta nesmíme představovat jako protihráče východního mnišství, i když s velkými důsledky mění akcenty, zmírňuje například dřívější asketická cvičení a zdůrazňuje hodnotu a étos práce.

Benediktovo zakořenění v nejlepší duchovní tradici ještě nerozdělené Řehole na Západě. Je to *základní dokument* západního mnišského a řeholního života. Řehole se také stala učitelkou mladých germánských národů. Měla je heslu „mravy a slušnost“⁶⁵ ale také „modli se a pracuj“, „buď trpělivý“, „žij v pokoji“. Benedikt přinesl těmto národům křesťanské chápání společenskosti a autority a učil je starat se o nemocné, chudé a cizince.

I když nové národy nepřijaly Benediktova ducha ve všem, je s podivem, jak jeho Řehole na Západě zatlačila řehole předešlé a jak se tam stala obvyklou.

6 Životopis jako duchovní poselství

Papež Gregorius Veliký (Greg., † 604) napsal okolo r. 593 čtyři knihy Dialogů (Diab.). Jejich dialogická forma navazuje na tradici založenou řeckými autority. Gregorius chce v těchto knihách ukázat, že je možno stát se duchovním člověkem nejen v cizí zemi, někde v egyptské poušti nebo v jižní Gallii, ale i na italské půdě. Podává zprávu o „znamenitých a divých“ četných biskupů a mnichů, kteří se stali „muži Božími“. Celá druhá kniha Dialogů je tu věnována jediné významné postavě, totiž Benediktovi (dosl. „Požehnanému“). Gregorius chce „vyprávět k chvále Spasitelově některé z divů ctihodného muže Benedikta.“⁶⁶

Vzhledem k tomuto zaměření nesmíme od Gregoriova životopisu svého Benedikta očekávat styl moderního dějepisectví. Papež Gregorius váže jako antický umělec kytici kvítků (*„fioretti“*) o světcově životě. Aby vysvětlil učení, používá zpráv o zázracích, které se dobře poslouchají. Vysvětluje morální a asketické otázky a zprostředkovává překvapivě rozmanitou psychologickou, spirituální a mystickou zkušenost. – Mnohé z těchto hlubokých Gregoriových postřehů, které si snad přinesl z Konstantinopole, jsem zařadil do svého komentáře.

„Tento muž byl naplněn duchem všech spravedlivých,“ tvrdí o Benediktovi Gregorius partner v dialogu.⁶⁷ Smyslem předcházejících vyprávění o zá-

díla Cassianova a nalezly své vyjádření i v Řeholi „Magistrových“ a Řeholi Benediktově.⁵¹

Órigenovým myšlenkám je značně poplatný i Jan (Iohannes) Cassianus (Cassian., 360–430/435), mimo jiné právě prostřednictvím Euagria z Pontu. Poté, co získal dobré vzdělání, navštěvoval jako mladý mnich na cestách, které dohromady trvaly čtrnáct let, mnichy v Egyptě, především polopouštevnické sídliště v nilské deltě, a dále mnichy v Sýrii, Palestině a Mezopotámii. Na těchto cestách vstřebal myšlenkové bohatství Origenova († 253), které žilo dál mezi mnichy, a také mystiku Grégoria z Nyssy († 349), bratra Basileia Velikého († 379). – Okolo r. 415 založil Cassianus v Marseille mužský i ženský klášter a napsal obě své obsírné knihy.⁵² V těchto Rozmluvách (Coll.) a Ustanoveních (Inst.), které Benedikt dvakrát doporučuje,⁵³ propaguje Cassianus egyptskou spiritualitu, žádá však její přízpůsobení klimatickým podmínkám Západu.⁵⁴ Benedikt je na Cassianovi často závislý, např. v pohledu na opata jako učitele⁵⁵ nebo v nauce o „discretio“⁵⁶ – „Ustanovením“ nemusíme rozumět výlučně ta Cassianova.⁵⁷ – Benedikt píše krátkou řeholi pro mnichy, ne traktát, a neupadá v doktrinální jednostrannost Jana Cassiana, který má sklon redukovat křesťanský život jen na život mnišský.

Benedikt doporučuje i „životopisy [životy] otců“.⁵⁸ Ty mají ohlas velmi často i u něho samého. Počítáme mezi ně tyto spisy:

- *Život Antóniův* († 356, Athan., *Vita Ant.*);⁵⁹
- *Život Pachómiovů* († 346, *Vita Pach.*);⁶⁰
- *Dějiny mnichů v Egyptě* (Hist. mon.);⁶¹
- *Život Honorata z Lérins* († 428, Hilar., *Vita Honor.*);⁶²
- *Život jurských otců* (sepsán okolo r. 515, *Vita patr. Iur.*);
- *Výroky otců* (*Vitae patr.*; obsahují i *Verba seniorum*).⁶³

Když byly v Benediktově době v Římě překládány východní mnišské spisy,⁶⁴ existoval zřejmě jistý okruh zájemců o východní mnišství. Benedikt k nim měl určitě blízko.

5 Setkání západní a východní spirituality a brána do budoucnosti

U Benedikta se soustřeďují a spojují tradice, které pocházejí z Egypta, Sýrie, řecké Malé Asie, severní Afriky, jižní Gallie a Jury. Jejich kořeny sahají do

zracích bylo připsat Benediktovi „ducha a moc“ apoštolů a proroků. Gregorius názorně vysvětluje, že Benedikt je muž církve, jehož život vychází z Písma, a že po prvních nevydařených pokusech žil a učil *autentickou* formu řečnického života. Benediktova cesta je představována jako výstup po mnoha stupních k Bohu.

Proto dává papež Gregorius opatovi z Monte Cassina v rámci svých čtyř knih Dialogů o zázracích italských otců tak významné místo. Benedikt vystupuje v druhé knize a je jakoby *ústřední postavou* mozaiky, obklopenou mnoha postavami vedlejšími v knize první a třetí. Čtvrtá kniha pak ukazuje, že „po smrti žije duše dále“, a vyprávěním o ráji tvoří jakoby nebeskou klenbu nad celou mozaikou.

Na konci Benediktova životopisu Gregorius poznamenává: „Napsal mníšskou řeholi, která se vyznačuje rozlišováním a jasnou řečí.“⁶⁹ Veliká *chvála na opata a jeho řeholi* z úst papeže Gregoria rozhodující měrou přispěla k tomu, že germánské národy daly před všemi ostatními řeholemi přednost této řeholi „římského opata“.⁷⁰

7 Historické obrysy Benediktova života

Rétorické vyprávění papeže Gregoria († 604) obsahuje velmi mnoho *ověřitelných* údajů:

- určitá místa (Nursia, Řím, Subiaco, Terracina);
- zúčastněné osoby, známé papeži nebo jeho partnerovi v dialogu (jejichž existence je zčásti doložitelná z jiných pramenů);
- antické chrámy (jejichž zbytky se dochovaly);
- události jako hladomor v Kampánii v letech 537–538.

Kdyby si byl Gregorius historický rámec Benediktova života vymyslel, byli by ho čtenáři odmítli jako nevěrohodného, neboť sami ještě jmenované osoby, místa a situace znali z vlastní zkušenosti. Vzhledem k zvláštnímu literárnímu druhu Gregoriových vyprávění „k chvále Spasitelově“ je sice zapotřebí přijímat jeho údaje s opatrností,⁷¹ dovolují však Benediktův život aspoň nahrubo načrtnout.

Benedikt se narodil jako syn rodičů, kteří byli římskými občany, v chudém horském údolí *Nursia* (Norcia) v Umbrii⁷² asi na začátku 6. století.⁷³ Podle Dialogů Gregoria Velikého mohl už v blízkém okolí Nursie poznat mníšství.⁷⁴ Jako mladý muž přichází Benedikt na studia do *Říma*, nena-

cházel tu však cestu vřed. Úpadkovou atmosféru tohoto města znechuceně opouští. Chce „se líbit pouze Bohu“.⁷⁵ Nejprve se prý připojil ke skupině mnichů v *Enfide* (Affile) v Sabinských horách. Brzy začíná – jako mnoho mnichů jeho doby – žít jako poustevník. Přichází do údolí *Subiaco*, ležícího asi 80 km východně od Říma, které se vyznačuje přírodními krásami skalnatých údolních přehrad, jezírek a řeky Anio. Žije zde v přísném oddělení a začíná tak cestu vnitřního zrání.

Mladý asketa se stává známým a přitahuje k sobě lidi hledající radu. Mnozí ho prosí mníšské společenství z *Vicovara* (?), jehož opat zemřel, aby se postavil do jeho čela. Váhá toto volání uposlechnout, protože má na mysli ideál přísného mníšského života. A skutečně narazil na odpor jinak smýšlejících mnichů a stáhl se z *Vicovara* zpět do *Subiaka*. Tam se okolo něho shromažďují noví žáci. Organizuje pro ně cenobitský život „v dvanácti klášteřích [...] každém s dvanácti mnichy, podle Ustanovení otců“.⁷⁶ Ustanoveními otců se možná míní některá z verzí Řehole „Magistrovy“, Benedikt tuto řeholi jistě znal. Není vyloučeno, že jednostrannost Řehole „Magistrovy“ byla jedním z důvodů, proč Benedikt narazil na obtíže v *Subiaku* (E. Manning).

Mníšské kláštery v *Subiaku* existovaly dále, Benedikt sám se ale odebral na *Monte Cassino*, horu asi 140 km jižně od Říma. Ničí tam Apollónův oltář, zřizuje oratorium ke cti svatých Martina a Jana Křtitele a zakládá taklé klášterní budovy. Zde teď píše svou řeholi. Ze zkušenosti ví, že zdůrazněný „vertikální“ pohled Řehole „Magistrovy“ potřebuje „horizontální“ doplnění: Krista je třeba vidět nejen v opatovi, ale také v bratrovi, v chudém, v hostu, v nemocném. Uplatnil se tu vliv Augustinův († 430) a rovněž vliv řecký, který byl tehdy významný v jižní Itálii.

8 Církevně-politické poměry v 6. století

Pohled na svět, který Benedikt obklopoval, ukazuje, jak byl do něho zapojen a jak na něj reagoval. První období jeho života spadá do doby *Ostrogotů* za krále Theodoricha (493–526).⁷⁷ Okupanti a katoličtí Římané žili zpočátku odděleně vedle sebe. Gótové byli napul christianizováni a drželi se arianizmu, odmítali tedy učení, že Kristus je jedné podstaty s Otcem.⁷⁸ Silný christocentrizmus Řehole Benediktovy a rovněž zdůrazňovanou úctu k Trojici si lze částečně vysvětlit jako reakci na ariány. Na druhou

stranu umožňovala gótská okupace katolíků samostatnou pozici vůči císaři v Konstantinopoli. – V dětství možná Benedikt zažil zčásti krvavé a dlouhotrvající zmatky jednoho římského schizmatu; menšina sympatizující s Byzancí postavila proti řádně zvolenému, málo známému papeži *Symmachovi* (498–514) vzdoropapeže Laurentia. Symmachus propůjčil Caesariovi z Arles († 542) práva primasa nad Gallii a Hispanií. Také papež *Hormisdas* (514–523) píše Caesariovi a orientuje ho v církevních záležitostech. Tak vznikají úzké vztahy mezi Římem a jihogallskými provinciemi, zdravou oázou v tom čase zlomu. Vztahy mezi „římským opatem“ a jihogallským mništvím nemusejí v žádném případě překvapovat. – Hormisdas ukončil za císaře Iustina I. (518–527) akakiánské schizma s Konstantinopolí. Někdy v této době (519–520) pobýval v Konstantinopoli Benediktův přítel Germanus z Capuy († 541) jako apokriziář (papežský vyslanec).⁷⁹ Hormisdas se musí zabývat stížnostmi východních (syrských) mnichů (mj. otázkami o Trojici); mnozí z těchto mnichů připutovali do Itálie.⁸⁰ Byzantský Východ získává v Římě viditelně na významu, tomu odpovídá i tvrdší gótská reakce.⁸¹ Král Theodorich nařizuje papeži *Janu I.* (523–526), aby v Byzanci bránil ariány (!) proti přemhatům; papež je tam přijat s takovými poctami, že se při návratu do Ravenny k Theodorichovi dočká podezřívání; sám brzy umírá. Papež *Felix III.* (526–530), příbuzný pozdějšího Gregoria I. († 604), je na papežský stolec pozdvižen na příkaz ariánského krále, proti vůli římského lidu a kléru. Podporuje Caesaria z Arles († 542) ve sporech o milosti a posílá mu výtah (*capitula*) z Augustina († 430). Víme, jak výrazně změnil Benedikt svou dřívější pozici právě pod vlivem Augustinovým.⁸² Felix III. sám určil za svého nástupce *Bonifatia II.* (530–532), syna Góta Sigibalda. To připomíná úpravu následnictví opata u „Magistra“, řešení, které nebylo možno zachovat a kterého se Benedikt úplně vzdal.⁸³ Jak obtížná tehdy mohla otázka následnictví být, ukazuje také nedůstojná, simonistická volba *Jana II.* (533–535).

Smrt krále Theodoricha (526) a nástup císaře Iustiniana I. (527–565) v Konstantinopoli zahájily novou historickou periodu, během níž se moc a vliv stále větší měrou přesouvají do Byzance. Papež *Agapetos I.* (Agapitus, 535–536) žádá v Konstantinopoli na příkaz ostrogótského krále Theodahada – neúspěšně – o mír.⁸⁴ Na nátlak Theodahadův byl papežem zvolen *Silverius* (536–537), syn Hormisdův. Vydal Řím bez boje byzantskému voje-

vedl *Helisariovi* († 565); ten však *Silveria* sesadil a papežem nechal zvolit *Vigilia* (537–555).⁸⁵ *Vigilius* se nejprve jako papež zastal chalkedonského koncilu (451) a tak se uchránil podezření z monofyzitizmu. Byl povolán do Konstantinopole, tam podstoupil lázeň lichoček a týráni a byl získán pro náboženskou politiku Iustiniana I. (527–565), zaměřenou na znovunastolení církevní jednoty s monofyzity.⁸⁶ Občas radil *Vigiliovi* v Konstantinopoli jeho jáhen Pelagius a utvrzoval ho v jeho prochalkedonském postoji. Jáhen Pelagius pobýval v Byzanci od r. 535 a okolo r. 538/539 odešel do Gazy a Jeruzaléma. Podporoval tam antiórigenovský a prochalkedonský postoj opata *Gelasia* v klášteře sv. Sáby, vlivným po celém Východě. Ostatně, císař Iustinianus odsoudil r. 543 órigenovské učení právě na popud Pelagiův. V této otázce došlo v mnišském prostředí k hádkám.⁸⁷ V té době mohl Pelagius mezi mnichy poznat Výroky otců (Verba seniorum); přeložil je do latiny.⁸⁸ S tímto Pelagiovým překladem Výroků otců seznámil Benedikta pravděpodobně biskup Sabinus z Canusia, jeho věrný přítel,⁸⁹ který byl r. 535 také členem papežského poselstva v Konstantinopoli; navštívil Benedikta r. 546 a mluvil s ním o dobytí Říma hrozbou. V každém případě Benedikt tohoto překladu používá. – Přes vztahy a duchovenstvem, které bylo zaujato teologickými problémy, vyhýbá se Benedikt ve své Řeholi jakékoliv teologické polemice. Smíme snad říci: má smysl jak pro to, co patří k božské „přirozenosti“ v Kristu a v křesťanství, tak pro to lidské. Monofyzitská jednostrannost je mu cizí. – Iustinianus I. (527–565), který usiloval o náboženskou⁹⁰ a politickou jednotou říše, vedl v letech 535–553 v Itálii válku, až do úplného vítězství nad Góty.⁹¹ Těmito zmatky velmi trpěl lid, zvláště v Římě. Je možné, že tato válka a její následky jsou příčinou chudobných poměrů kláštera, které se zrcadlí v Řeholi Benediktově.⁹² Nouzí trpícího římského obyvatelstva se tehdy ujímá jáhen Pelagius.

Po porážce Gótů zažívá Benedikt období relativního klidu. Iustinianus I. (527–565) dosazuje jako papeže *Pelagia I.* (556–561; dosavadního jáhna). Ten nyní schvaluje „tři kapitoly“⁹³ za něž dříve bojoval. Proto je římskou církví zpočátku přijímán s nedůvěrou, později však akceptován.⁹⁴ Uspořádání volby opata v Řeholi Benediktově kopíruje nařízení Pelagia I. (z února 559),⁹⁵ které se zakládá na jednom výnosu Iustiniana I. – ten také dal

9 Doba vzniku Řehole a rok Benediktovy smrti

Benedikt nepatřil avou Řehole proto, aby podal souhrn svých mnišských a opatřích zkušeností, ale také s myšlenkou na opaty, kteří měli po jeho smrti vést jím založené kláštery:

„Monte Cassinu jsou to opati Constantinus a Simplicius; v Subiaku, kde je Benedikt po smrti dále ctěn, jsou to Maurus a Honoratus (okolo 593), který byl předtím mnichem na Monte Cassinu; v Terracíně založil Benedikt klášter (snad na místě antického chrámu na vyvýšenině nad mořem) a sám na jeho zřizování dohlížel; v Fimacém Lateráně vznikl (ještě za života Benediktova?) klášter sv. Paterutia, do něhož se stáhli mniši z Monte Cassina po zničení domu Langobardů (okolo 577/581); opatem se tu stává Valentinianus († před 593), který byl mnichem na Monte Cassinu ještě za Benedikta.

Uvážíme-li to, ukazuje se, že Benedikt je jako opat-reformátor osoba doležitá pro řadu klášterů, a vrhá se tím nové světlo i na problém roku Benediktovy smrti.

E. Manning, jehož se tu držím, tvrdí toto:

„Ještě Benedikt – jak to odpovídá tradičnímu pojetí – zemřel už roku 547; zdají se seznámy opatů z Monte Cassina, Subiaka a z Lateránu velmi krátké;

– podle Gregoria Velikého znal Benedikt biskupa Sabina z Canusia v Apulii († okolo 550) a biskupa Constantia z Aquina († okolo 570), a to jako biskupy;

– Exhilaratus, jenž byl mnichem v klášteře na Monte Cassinu za Benedikta, je v době Gregoriově ještě svěží a Gregoriův partner v dialogu r. 593 ještě ví o Exhilaratově obrácení k mnišskému stavu;

– vnuč onoho kněze či biskupa Florentia, jenž si vynutil, údajně r. 529, Benediktův odchod ze Subiaka, kde se ho pokoušel otrávit a kde nechával tančit nahé dívky před očima mnichů, je okolo r. 593 teprve podjáh-
nem.

Tyto údaje se s dřívějším datem Benediktovy smrti – okolo r. 547 – špatně srovnávají. E. Manning by proto chtěl rok Benediktovy smrti posunout až k datu 575. To zachází snad příliš daleko. Relativně pozdější datum ale snadnější vysvětluje, že Benedikt mohl předpovědět zničení svého klášte-

jednotnou formu římskému právu.⁹⁶ Iustinianovy normy státního a církevního práva vstoupily do Řehole Benediktovy.⁹⁷ Vliv a přítomnost Byzantinských zkušeností, ale také s myšlenkou na opaty, kteří měli po jeho smrti vést jím založené kláštery.

V Itálii lze zaznamenat mnoho církevních staveb v byzantském (zčásti i syrském) stylu, mj. v Canusiu, kde byl biskup Benediktův přítel Sabinus. Podle Gregoriová líčení měl tehdy Benedikt kontakty se zástupci církve, kteří byli obeznámeni s východní teologií, a rovněž s východním mnišstvím.⁹⁸ Víme, že v této době přichází do Itálie mnoho východních mnichů. Přinášejí duchovní impulzy a zřizují svá „oratoria“. Z tohoto okruhu mohl Benedikt přímo či nepřímou poznat východní zbožnost.⁹⁹ Velké množství nově vznikajících „oratorií“ (často východních) mnichů poskytovalo oporu víře lidu; brzy se stávaly opěrnými body misie mezi germánskými kmeny. V této době vzrůstá množství venkovských kostelů, zatímco např. biskupské sídlo v Cassinu zaniká (G. Pen-co). Benedikt stojí v každém případě ve středu dění své doby, sice v klášteře, ne však stranou. Podle Gregoriová líčení měl účast na evangelizaci venkovského lidu a stýkal se s váženými osobnostmi z Říma.¹⁰⁰ z Cassina¹⁰¹ i odjinud.¹⁰² Obecně řečeno, Benedikt mohl právě v této době zažít rozkvět nejhodnotnějších římských a byzantských tradic, musel však pro-
jít i obdobím těžkých krizí.

Benedikt možná zažil ještě začátek dalšího pochmurného období. Od r. 568 začínají ze severovýchodu nájezdy Langobardů. Tito ariáni, mnohdy sotva obrácení z pohanství, si vůči obyvatelstvu a katolické církvi počínají tvrdě a nesnášenlivě, často přistupují k pronásledování a na své cestě ob-racejí v prach všechny kláštery. Papež Jan III. (561–574) přenáší relikvie mučedníků z oratorií ležících mimo Řím do města. To se shoduje s úctou k mučedníkům u Benedikta.¹⁰³ V Římě hledá útočiště i mnoho mnichů, mezi nimi komunita z Monte Cassina. To zničili Langobardi za vlády pa-peže Benedikta I. (575–579), který proti nim marně hledal pomoc v Byzanci (577?). Benedikt toto zničení předpokládal¹⁰⁴ – po vpádu z r. 568 si to lze snadno představit. Za obležení Říma Langobardů byl papežem zvolen bez východořímského působení Pelagius II. (579–590), syn Góta Wunigilda, a ihned byl vysvěcen. Vysílá svého jáhna Gregoria do Konstantinopolce; apokryfiář však neobdrží žádnou pomoc. Později nastupuje na Petruv stolec jako Gregorius I. Veliký (590–604) a r. 593 sepisuje život svatého Bene-dikta.

1. kapitola Zachariáš († 752) ji pak okolo r. 750 z lateránské knihovny vrátil opatu Petronakovi z Monte Cassina.¹¹⁶

Na příání Karla Velikého († 814) se opis Řehole dostal do Cách (Aachen). Reformní opat *Benedikt z Anianu* († 821)¹¹⁷ dosáhl na různých synodách (816-818) toho, že byla Řehole Benediktova prohlášena jedinou platnou ve Francké říši.

Okolo r. 817 poslal do Cách opat Haito z *Reichenau* mnichy jménem Ermold a Harto, aby se tam vzdělali podle karolinské reformy. Na prosbu knihovníka z Reichenau Regimberta vytvořili přesný opis zmíněného cásáckého exempláře Řehole, varianty s delším závěrem Prologu.¹¹⁸ Jedna kopie opisu Řehole, pořízená v Cáchách pro klášter Reichenau, přišla do *St. Gallen*. Jako Codex 914 je dosud uložena v tamní klášterní knihovně. Tento kodex platí za nejhodnotnější text Řehole Benediktovy. Je podkladem pro její moderní latinská vydání (L. Traube, R. Hanslik nebo B. Steidle).

1.1 Přání, odpovědnost, poděkování

Řeholně z Reichenau přinesl přibližně v téže době svatý Meinrad († 861) nejstarší rukopis Řehole do naší knihovny v *Einsiedeln* (9. st.). Jeden z prvních opatů či mnichů opatřil tento text Řehole krátkými glosami mezi řádky. Jistě chtěl vyjít vstříc potřebě výkladu a vysvětlení textu.

Doufám, že také můj komentář odpovídá na tuto potřebu a že bude moci být pro mnohé pomůckou při porozumění Řeholi, kterou W. Nigg nazývá „jedním z nejdůležitějších dokumentů křesťanství“.

Pokusil jsem se pořídit věrný a dobře srozumitelný překlad z křesťanské a mnišské latiny 6. století. Volněji jsem překládal v případě hromadění plnovýznamových slov, která ztrácejí svůj původní význam, a nepřesného zacházení se slovesnými způsoby. Pro pozdní latinu Benedikta z Nursie, jenž jinak výborně uměl formulovat pregnanntní a libozvučné věty, jsou tyto rysy typické. Dále jsem normalizoval občas kolísající terminologii liturgických úkonů a služeb v klášteře.^{118a}

Pro překlad i komentář mi posloužily cenné pomůcky, za něž musím poděkovat. Neustále jsem používal monumentálního jedenáctisvazkového díla Dom Adalberta de Vogüé (*La Pierre-qui-vire*) a některých jeho jednotlivých článků, rovněž vydání Řehole P. Basilia Steidla z Beuronu († 1982),

ra (577/581?) Langobardy, kteří útočili ze severu od r. 568. Gregorius píše okolo r. 593, že k této události došlo „nedávno“ (modo).¹⁰⁵

Observance tehdy vůdčího jihogallského mnišství, s nímž vykazuje Řehole Benediktova mnoho příbuzných rysů, také dosahují toho *vývojového stázu*, který měl Benedikt mít údajně už před r. 547, až koncem století.¹⁰⁶

Pozdější datum Benediktovy smrti a jeho přímý vztah ke klášteru v Lateránu by mohly vysvětlit, jak správně poznamenává E. Manning, i pozoruhodný „bazilikální“ a relativně pozdní vývojový stav liturgie, který zakládá bohoslužebný řád v Řeholi.¹⁰⁷ Náčrtl tento řád pro klášter, který v té době vznikal v Lateránu, v základních rysech ještě sám Benedikt? Nebo byl tento pořádek vložen do Řehole okolo r. 620 jinou rukou?¹⁰⁸

10 Řehole má budoucnost

Existence Řehole Benediktovy v Lateránu má dalekosáhlý význam pro její šíření. Snadnější se vysvětluje také první výskyt Řehole mimo Řím. Římsí mniši cestovali v této době ve dvou skupinách jako misionáři *přes Gallii do Anglie*, první skupina pod vedením Augustina z Canterbury.

V Římě samotném se pouze Gregorius Veliký († 604) zmiňuje o tom, že Benedikt napsal Řeholi,¹⁰⁹ a zdá se, že ji na jednom místě cituje.¹¹⁰ Jinak nenacházíme po Řeholi Benediktově v Římě a okolí žádnou stopu. První se vynořuje v jižní Gallii okolo r. 620.¹¹¹ Pak ji opakovaně nacházíme na území dnešní Francie u žáků Columbanových, a to zároveň s Řeholí Columbanovou a jinými řeholemi (období „smíšených řeholí“).¹¹² Zmínky o Řeholi Benediktově v tomto kraji se vyskytují od r. 632,¹¹³ jsou z ní také citovány výňatky.¹¹⁴

Nejstarším dochovaným rukopisem Řehole je Codex Oxoniensis (Oxford, Hatton 48), napsaný v jižní Anglii (Worcester) asi v letech 700-710. Má krátký závěr Prologu a obsahuje tzv. „interpolace“. V každém případě tedy putoval text Řehole, upravený okolo r. 600 v Lateránu, na sever.¹¹⁵

Vystává dnes otázka, zda první zprávu o Řeholi nepřinesl tamějšímu mnišskému společenství Anglosas Wílibald – pobýval v letech 729-739 na Monte Cassinu, které bylo okolo r. 717 obnoveno opatem Petronakem z Bresce (tedy nikoliv z Lateránu; B. Steidle).

Tradice reprezentovaná Paulem (Pavlem) Diakonom předpokládá, že mniši z Monte Cassina si s sebou vzali na úterku Řeholi do Lateránu